

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ЇХ АПРОКСИМАЦІЯ З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

Туряниця В., УжНУ

Протягом останніх 20-ти років ХХ століття в постсоціалістичних країнах Європи відбувалися докорінні перетворення, що викликали необхідність проведення конституційно-правової реформи. Позитивним наслідком даного процесу стало прийняття в ряді країн нових Конституцій. Проголошення і закріплення в основному законі держави як демократичної і правової. Реформи в усіх галузях внутрішнього і зовнішнього життя є передумовою кардинальних змін соціально-економічної ситуації, розвитку інститутів громадського суспільства, усвідомлення проблеми прав і свобод людини. Адже визнання загальнолюдських прав і свобод, а саме усвідомлення змісту та суті їх моральної обумовленості та взаємозв'язку, можливість реалізації людиною своїх прав і свобод у суспільстві, наявність відповідного механізму їх захисту характеризують громадянське суспільство і правову державу як таку.

У будь-якій державі важливим є те, на чому базується її існування, розвиток і подальший поступ – це закони, з-поміж яких найважливішим є Конституція, – своєрідна модель державної та суспільної системи країни. Конституція як основний закон будь-якої держави займає центральне місце у системі законодавства і є основним джерелом права.

Людина і держава знаходяться в особливому правовому взаємозв'язку. Такий складний зв'язок, що виникає між державою і індивідом та взаємовідносини людей один з одним, фіксується державою в юридичній формі – в формі прав, свобод і обов'язків, що створюють правовий статус людини і громадянина. Правовий статус індивіда різниться в залежності від того, чи виступає він в якості громадянина, іноземця або особи без громадянства.

Права людини мають складну структуру: існують певні відмінності в поняттях «права людини» і «права громадянина», «права і свободи людини», «ос-

новні (фундаментальні)» та «інші права людини», «права індивіда», «колективні права». Права людини розмежовуються за часом виникнення («генерації прав людини»), за галузями життєдіяльності особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні та культурні права і свободи, які в своїй єдності утворюють комплекс (каталог) прав і свобод людини і громадянина.

Щодо розмежування понять «права», «свободи» необхідно звернути увагу на ознаки, які їх визначають. Слід підкреслити, що за своєю юридичною природою і системою гарантій права і свободи ідентичні. Разом з тим аналіз конституційного законодавства свідчить про те, що термін «свобода» покликаний підкреслити більш широкі можливості індивідуального вибору, не окреслюючи конкретного результату: «Кожному гарантується свобода совісті, свобода віросповідання...», «кожному гарантується свобода слова». В той час як термін «право» визначає конкретні дії людини» (наприклад, право брати участь в управлінні справами держави, право обирати і бути обраним). Однак розмежування між правами і свободами провести досить важко, оскільки в більшості випадків усю гаму політичних прав з чітко визначеними правомочностями так само називають «свободами».

За відсутності чіткого формулювання в ряді конституційних понять «основні», «конституційні» та інші права людини, виникають певні труднощі при віднесенні того чи іншого права людини до елементів цієї класифікації.

Існують різні класифікації прав і свобод людини і громадянина. Так, до них належать соціально-економічні, політичні та громадянські (особисті) права.

Соціально-економічні права: право на працю, на відпочинок, на матеріальне забезпечення в старості, а також у разі хвороби і втрати працездатності, на освіту, право власності тощо.

◆ *Політичні права і свободи:* свобода слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, право об'єднання громадян, право голосу і т.п.

Громадянські (особисті) права: недоторканність особи, недоторканність житла, таємниця листування, право обвинуваченого на захист тощо. Ці права, відповідно до принципу повної рівності, надаються у демократичних країнах усім громадянам незалежно від їхньої статі, національності, раси тощо [1].

Інколи виділяють ще фізичні, гуманітарні, культурні, приватні та публічні права. Заслугує уваги класифікація, подана М.І.Хавронюком, який умовно виділяє три блоки прав і свобод: перший переважно пов'язаний з правом на життя; другий – з правом на свободу, а третій – з правом на повагу до гідності людини. У широкому розумінні право на життя охоплює собою право на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, на безпечне для життя довкілля тощо. Право на свободу передбачає не тільки незастосування до людини свавільного арешту, а й можливість вільно обирати собі місце проживання і громадянство, вільно займатися підприємницькою діяльністю, виражати свої погляди, користуватися рідною мовою і т.п. Право на гідність – це право захисту не тільки від катування, а й від свавільного вторгнення в особисте життя, порушення недоторканності житла, таємниці листування та ін. [2].

Проголошення конституційних прав і свобод та їх дотримання – це різні речі. На основі конституційних положень про права і свободи людини і громадянина приймаються закони, що повинні відповідати змісту цих положень, а також має бути встановлено ефективний механізм захисту прав і свобод, що дасть змогу забезпечити належний правовий захист людини як найвищої соціальної цінності.

У сучасних умовах під основними правами людини слід розуміти права, що містяться в конституції держави і міжнародно-правових документах з права людини, а також в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р., Європейській соціальній Хартії 1961 р. Будь-яке основне право людини повинно бути визнано кожною державою-учасницею незалежно від його

конституційного закріплення [3]. Пріоритет міжнародного права по відношенню до внутрідержавного в галузі прав людини стає загальноновизнаним принципом міжнародного співтовариства.

Основні права і свободи складають основу правового статусу індивіда, в них кореняться можливості виникнення інших чисельних прав, необхідних для нормальної життєдіяльності людини. Ці права є важливими для індивіда, його взаємодії з іншими людьми, з суспільством і державою.

Словацька Республіка

Права і свободи людини і громадянина, їх призначення, захист і гарантії утверджуються як основний і визначальний критерій правового характеру законодавства і практики його застосування. За кожною особою визнається певний комплекс природних невід'ємних прав та властивостей, які зумовлюються самим фактом існування людини і мають розглядатися як гарантія її гідності.

Згідно зі ст. 11 Конституції Словацької Республіки «міжнародні документи з питань прав та свобод людини, ратифіковані Словацькою Республікою та обнародовані згідно з вимогами закону, мають пріоритет перед національними законами за умови, що міжнародні договори та угоди гарантують вищий рівень конституційних прав і свобод» (виділено нами. – В.Т.) [4].

У Конституції зазначено, що всі люди є вільні та рівні у гідності та правах, а основні права і свободи невід'ємні, невідчужувані та непорушні на території держави. Основні права і свободи гарантуються кожній особі незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, віросповідання та релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, національності чи етнічної належності, майнового, сімейного чи іншого стану. Ніхто не може бути позбавлений своїх законних прав, зазнавати дискримінації чи мати привілеї. Кожна особа має право вільно визначити свою національну належність. Усякі спроби приневолити особу відмовитися від своєї національності забороняються.

Право людини на визначення своєї національної приналежності фактично є правом на вільне етнічне самовизначення, яке реалізується як можливість вибору власної культурної ідентичності і право задовольняти інтереси і потреби, пов'язані з етнічною приналежністю. В цьому праві об'єктивно обґрунтовується розуміння нації як «співгромадянства», саме тому визначення своєї національної приналежності – це не обов'язок, а право людини. Визначення національної приналежності не повинно тягнути ніяких правових наслідків і не може бути підставою для дискримінації особи або навпаки, надання їй будь-яких особливих привілеїв.

Право на збереження і розвиток національних особливостей входить до складу основних, невід'ємних прав народу і особистості, які проголошені в міжнародно-правових актах. В умовах поліетнічного складу населення закріплення права національних меншин і малочисельних народів на користування рідною мовою, з одного боку, дозволяє самореалізуватися кожній особистості як людині, як громадянину, як представнику певного народу, а з іншого – дає можливість народам розвивати рідну мову, культуру, зберігати традиції, підтримувати національні звичаї.

У п. 2 ст. 5 Конституції Словаччини зазначено, що жодна особа не може бути позбавлена словацького громадянства супроти її волі. Дане положення відповідає ст. 15 Загальної Декларації прав людини, в якій встановлено, що кожна людина має право на громадянство і ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства і права змінити громадянство. Отже, Конституцією надається громадянам Словаччини гарантія збереження громадянства і відповідний захист з боку держави. Право на громадянство слід вважати одним із невід'ємних прав людини, яке закріплюється Конституцією і законом.

Основним правам та свободам людини в Конституції Словаччини відведена II Частина. Комплекс закріплених у ній прав, свобод і обов'язків являє собою певну систему, складовими якої є особисті, громадянські, політичні, соціальні, економічні, права національних меншин

та етнічних груп, культурні та екологічні права. Система цих конституційних норм визначає статус людини і громадянина в Словацькій Республіці.

Кожен має право на життя. Життя людини охороняється ще до її народження (ст. 15). Цією статтею заборонено в державі смертну кару.

Недоторканність особи та її приватного життя гарантується, а обмеження можуть бути лише у випадках, встановлених законом. Вказані права і свободи людини забезпечують кожній особі можливість бути самостійним суб'єктом суспільного життя.

Конституція гарантує особисту свободу. Ніхто не може бути заарештований або позбавлений волі інакше ніж у випадках та порядку, передбачених законом. Нікого не може бути позбавлено волі лише за те, що особа не змогла виконати взяті на себе зобов'язання.

Право на свободу та особисту недоторканність є одним з найважливіших прав людини. Воно неодноразово проголошувалося та закріплювалося міжнародним співтовариством у різних міжнародних правових документах. Зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 р. (ст. 3), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 9), Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. (ст. 5) [5].

Ніхто не може бути направлений до примусової праці або примусової служби за винятком випадків, коли особа піддається покаранню у вигляді позбавлення волі, у випадку проходження військової або альтернативної служби та інших випадках, встановлених законом.

Конституція закріплює повагу до людської гідності: кожен має право на повагу і захист своєї гідності, честі, репутації та доброго імені; на захист від безпідставного втручання у приватне та сімейне життя та захист від несанкціонованого збирання, поширення або іншого зловживання інформацією про свою особу (ст. 19).

Гарантуючи невтручання в особисте й сімейне життя особи, держава забезпечує тим самим можливість з боку кожного контролювати інформацію про себе, про свою родину, припинити розголос

небажаної інформації. Тобто, у сфері особистого життя відносини між людьми та державою будуються на принципах моральності. Гарантія невтручання в особисте і сімейне життя – це гарантія на особисту і сімейну таємницю.

Статтею 20 Конституції передбачено право кожного на власність. Майнові права усіх власників мають однаковий зміст і захищаються законом. Гарантується право на успадкування. З метою захисту потреб суспільства, громадських інтересів та розвитку національної економіки закон визначає, які види власності належать державі або певним юридичним особам. Крім того, закон може визначити власність, яка може належати лише окремим громадянам або юридичним особам, що проживають у Словацькій Республіці.

Житло є недоторканим. Ніхто не вправі ввійти до нього без дозволу осіб, проживаючих там (ст. 21).

Гарантується свобода думки, совісті, релігії та віросповідання. Церкви та релігійні громади ведуть свої власні справи (ст. 24). Дані положення відповідають змісту ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 9 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. Кожному гарантується свобода думки, совісті, релігії та віросповідання. Тобто, це право гарантується державою не лише власним громадянам, а й усім особам, які перебувають на території Словаччини. Вказана свобода втілює в собі, як право змінювати релігію чи віросповідання або не визнавати їх, так і на публічне висловлення своєї думки. Власне, до змісту закладено і право на вільне вираження свого релігійного переконання або віри одноособово або разом із іншими, приватно чи публічно, шляхом відправлення релігійної служби, здійснення обрядів та ритуалів.

Політичні права і свободи є важливою категорією суб'єктивних прав і свобод громадян. Цілком правомірним є їх розгляд як забезпечену законом і публічною владою можливість участі особи (як індивідуально, так і колективно) в суспільно-політичному житті держави і у здійсненні державної влади. Конституцією надано право створювати умови для

зміцнення зв'язків між громадянами, суспільством, державою. Адже політична свобода – це лише грань особистої свободи, котра проявляється в участі громадян у політичному житті країни, зокрема шляхом волевиявлення на виборах, референдумах, особистої участі в органах законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Водночас Словацька Республіка, як і будь-яка інша держава, захищаючи свій суверенітет і незалежність і ставлячи за мету забезпечення гідних умов життя, закріплює певні права і свободи та надає гарантії їх здійснення лише своїм громадянам. Так, участь в управлінні державними справами, свобода об'єднання в політичні партії і політичні рухи належать виключно громадянам Словацької Республіки.

Свобода вираження переконань та право на інформацію гарантовані статтею 26 Конституції Словацької Республіки.

Положення цієї статті відповідають Міжнародному пакту про громадянські і політичні права та Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини. У першому міжнародному документі записано, що кожна людина має право на свободу думки, на безперешкодне дотримання своїх поглядів та на їх вільне вираження (ст. 18, 19) [6]. Громадянин має свободу шукати, одержувати, поширювати інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження.

Кожна людина має право на свободу виявлення своїх поглядів (п. 1 ст. 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини) [7]. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів. Однак ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування радіо-, теле- або кінопідприємств. Конституцією заборонено здійснення цензури. Державні органи та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати достатню інформацію, викладену державною мовою, про свою діяльність.

Право на об'єднання громадян у політичні партії та політичні рухи є не-

від'ємним правом громадян Словацької Республіки, яке гарантується Конституцією Словацької Республіки. Це право може бути обмежене лише у випадках захисту державної безпеки та громадського порядку і у випадках захисту прав і свобод інших осіб.

Право брати участь у державних справах безпосередньо або через вільнообраних представників також належить виключно громадянам Словаччини. Виборче право є загальним, рівним і прямим, здійснюється шляхом таємного голосування. Нормами Конституції Словацької Республіки передбачається також, що громадяни мають право чинити опір кожному, хто посягає на демократичний порядок, права і свободи, встановлені основним законом.

Проблема міжнаціональних стосунків є однією з найважливіших і складних проблем, яка зачіпає як організацію державного і суспільного життя в середині країни, так і міждержавні та міжнародні стосунки.

Правам національних меншин та етнічних груп у Словацькій Республіці присвячена IV глава Конституції.

У статті 33 зазначається, що належить до будь-якої національної меншини або етнічної групи не може бути використана на шкоду будь-якій особі.

Громадянам, які належать до національних меншин або етнічних груп, у Словацькій Республіці гарантується їхній всебічний розвиток, забезпечується право сприяти розвитку своєї культурної спадщини спільно з іншими громадянами тієї самої нацменшини або етнічної групи, отримувати та поширювати інформацію рідною мовою, утворювати об'єднання, створювати навчальні та культурні заклади і забезпечувати їх діяльність.

Крім права на вивчення державної мови, громадянам національних меншин та етнічних груп згідно з положеннями, закріпленими у Конституції, гарантується:

- а) право на навчання рідною мовою;
- б) право користуватися рідною мовою в офіційному спілкуванні;
- в) право на участь у вирішенні питань, що стосуються нацменшин та етнічних груп.

Здійснення прав громадянами національних меншин та етнічних груп, що гарантується цією Конституцією, не повинне загрожувати суверенітету та територіальній цілісності Словацької Республіки або мати дискримінаційний характер щодо інших громадян.

Соціально-економічні права стосуються підтримання і нормативного закріплення соціально-економічних умов життя індивіда, людини в галузі праці і побуту, зайнятості, благополуччя, соціального захисту. Міжнародно-правова регламентація та захист соціально-економічних прав розпочалися у 1948 р. із закріпленням найбільш важливих прав у Загальній декларації прав людини.

Обов'язок держави в галузі захисту соціально-економічних прав полягає в тому, щоб здійснити прогресивні економічні і соціальні реформи, забезпечувати участь свого народу в процесі економічного розвитку, використовувати свої ресурси для надання всім рівних можливостей в користуванні даними правами. Виходячи з цих позицій, Конституція Словаччини рецептує основні положення у цьому напрямі із Загальної декларації прав людини (ст. 22–27), універсальних норм загальних принципів Статуту ООН (ст. 1, 13, 55, 56, 62, 68), Європейської соціальної Хартії, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, конвенцій Міжнародної організації праці (МОП). До речі, МОП прийняла у цьому плані близько 200 конвенцій.

Вільне обрання праці або вільне погодження на неї проголошене ч. 1 ст. 35 Конституції Словацької Республіки у відповідності із статтею 23 Загальної декларації прав людини.

Державою гарантовано матеріальний добробут також тим, хто не може користуватися цим правом не з власної вини.

Стосовно іноземців права, передбачені статтею 35 Конституції Словацької Республіки, можуть регулюватися окремим законом.

Усі, хто працює, мають право на справедливі та задовільні умови праці.

Конституція, зокрема, забезпечує:

- а) право на винагороду за виконану роботу, яка забезпечувала б належний рівень життя;

- б) захист від самоправного звільнення з роботи і дискримінації на роботі;
- в) охорона здоров'я та безпека праці;
- г) визначення максимальної тривалості робочого часу;
- д) достатній час для відпочинку після роботи;
- е) мінімальний розмір оплачуваної відпустки;
- є) право на колективну трудову угоду (ст. 36).

Крім того, кожен має право на вільне об'єднання з іншими особами для захисту своїх економічних та соціальних інтересів (ст. 37).

Закріплення Конституцією Словацької Республіки права на страйк є відтворенням у ній положень статті 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Умови проведення страйку визначаються законом. Конституція позбавляє права на страйк суддів, прокурорів, військовослужбовців та пожежників.

Жінки, неповнолітні та інваліди забезпечуються ширшими правами на охорону здоров'я та особливими умовами праці. Неповнолітні та інваліди забезпечуються особливим захистом у виробничих відносинах та особливим сприянням у навчанні.

Конституція закріплює право громадян на соціальний захист та встановлює види соціального забезпечення. Зокрема, закріплюється право на забезпечення за старістю, у разі смерті годувальника, через інвалідність. Кожен малозабезпечений має право на допомогу, необхідну для нормальних умов життя.

Відповідно до ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, кожна людина має право на медичну допомогу. Це невід'ємне право людини знайшло відображення у статті 40 Конституції, яка наголошує, що кожен має право на охорону здоров'я. На основі медичного страхування громадяни мають право на безоплатне медичне обслуговування і лікування відповідно до умов, визначених законом. Материнство, батьківство і сім'я охороняються законом. Гарантується особлива охорона дітей і неповнолітніх (ст. 41).

Духовний розвиток людини гарантують культурні права. Вони допомага-

ють кожному індивіду стати корисним учасником політичного, духовного, соціального і культурного прогресу. До культурних прав відносяться: право на освіту, право на доступ до культурних цінностей, право на вільну участь у культурному житті суспільства, право на творчість, право на користування результатами наукового прогресу і їх практичне застосування та ін.

Основні міжнародні стандарти у галузі освіти (ст. 26 Загальної декларації прав людини і ст. 13 та 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права) закріплено конституційними положеннями.

З метою забезпечення певного рівня освіти (ст. 42) Конституція Словацької Республіки встановлює вимогу щодо обов'язкового відвідування школи. Громадяни мають право на безоплатне навчання у початковій та середній освітній школах, а залежно від здібностей особи і можливостей суспільства – у вищих навчальних закладах.

Гарантується свобода наукових досліджень та художньої творчості. Права на інтелектуальну власність захищаються законом.

Конституція визначає право кожного на сприятливе навколишнє середовище і визнає обов'язком кожного захищати і поліпшувати навколишнє середовище та розвивати культурну спадщину. Передбачено також і відповідальність держави за економічне використання природних ресурсів, економічний баланс та ефективну природоохоронну політику. Закріплено право кожного на повну та своєчасну інформацію про стан навколишнього середовища, про причини, що призвели до цього стану, та їх наслідки.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права зобов'язує держави забезпечити всякій особі ефективний засіб правового захисту у випадку порушення її прав і свобод. Право на захист для будь-якої особи, яка його потребує, забезпечується державою, її компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими владами (ст. 2, п. 3), тобто створенням системи юридичних механізмів захисту прав і свобод.

Серед цих засобів захисту суб'єктивних прав і свобод людини і

громадянина особливо відповідальна і ефективна роль належить суду. Конституцією передбачено, що кожен може вимагати захисту своїх прав у незалежного та безпосереднього суду або іншого державного органу Словацької Республіки. Кожна особа, права якої були порушені рішенням державного органу, може звернутися до суду з вимогою перегляду законності рішення, якщо інше не передбачене законодавством. Перегляд рішень у справах, що стосуються основних прав і свобод, не може бути виключений із юрисдикції судів. Згідно зі ст. 46 Конституції кожен має право на відшкодування збитків, які є наслідком незаконного рішення суду чи державного органу або некоректного офіційного підходу до справи.

За статтею 47 кожна особа має право відмовитися давати свідчення, які їй або іншій близькій до неї особі можуть ставитися за вину. Сформульовані в цій статті положення ґрунтуються на нормах моралі, оскільки за загальними правилами за відмову від дачі показань настає кримінальна відповідальність.

Конституцією передбачено, що лише закон визначає, який вчинок вважається злочином і які покарання або заходи, що обмежують особисті чи майнові права, передбачаються за його здійснення.

Вина та покарання для правопорушника визначається лише судами. Кожна обвинувачена у правопорушенні особа вважається невинною доти, доки її вину не буде доведено судом. Це положення ґрунтується на принципі презумпції невинності людини, відображеному в п. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де зазначається, що кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки провина його не буде доведена згідно із законом. Незалежно від того, яким є остаточне рішення – обвинувальним чи виправдальним, жодна особа не може повторно переслідуватися за те саме правопорушення. Цей принцип не виключає застосування заходів покарання, передбачених законом. Будь-який вчинок визначається злочином та карається законом, який діє на момент вчинення цього злочину. Закон, прийнятий пізніше, може бути застосований лише у

випадку, коли він є більш гуманним щодо правопорушника.

Глава восьма закріплює спільні положення до частини першої та частини другої Конституції Словацької Республіки. В главі знаходять своє відображення наступні положення. Іноземці користуються тими самими основними правами і свободами, що належать громадянам Словаччини, гарантованими цією Конституцією, за винятком прав і свобод, які передбачені виключно для громадян Словацької Республіки.

Словацька Республіка надає притулок іноземцям, які переслідуються за здійснення своїх політичних прав і свобод. У наданні такого притулку може бути відмовлено тим особам, дії яких спрямовані на порушення основних прав і свобод людини.

Діюча Конституція Словацької Республіки, як і більшість конституцій світу, визнає Словацьку Республіку як суверенну, демократичну, правову державу, котра є вільною від будь-якої ідеології чи релігії (ст. 1). Проголошення себе правовою державою є одним із першочергових завдань постсоціалістичних країн, де до влади прийшли демократичні лідери, завдань, які необхідно не тільки декларувати, але й вирішувати. Світова практика доводить, що далеко не всі, у тому числі й демократично розвинуті держави, закріпили аналогічне положення у своїх конституціях. Отже, основною ознакою Словацької Республіки як правової держави є те, що у ній панує закон. Це правило вводиться у ранг конституційного принципу. А тому державні органи, об'єднання громадян, юридичні та фізичні особи, а також інші суб'єкти права, зобов'язані діяти в межах чинної Конституції та відповідно до законів, прийнятих на її основі.

Нова конституція Словаччини, не без підстав зазначають Штефан Герман та Людовік Гудек, – це нова сторінка в історії словацького народу [8].

Чеська Республіка

Конституція Чеської Республіки, прийнята 16 грудня 1992 року, в статті 1 розділу I проголошує Чеську Республіку суверенною, єдиною, а також демократи-

чною правовою державою, заснованою на повазі до прав та свобод людини і громадянина.

Норми основних положень Конституції регламентують, що «народ є джерелом державної влади, він здійснює цю владу через законодавчі та судові органи. Кожний громадянин може робити усе, що не заборонено законом і ніхто не може бути приневолений робити те, що не приписано законом» (ст. 2) [9].

Основні права і свободи перебувають під захистом судової влади (ст. 4).

Ратифіковані та схвалені міжнародні договори щодо основних прав і свобод людини, до яких приєдналася Чеська Республіка, мають пряму дію і є пріоритетними перед внутрішніми законами (ст. 10). Якщо в Конституції Словаччини обумовлені умови пріоритету щодо застосування міжнародних документів з питань прав та свобод людини над національними законами, то в Конституції Чехії вони відсутні.

Частиною конституційного порядку Чеської Республіки є Хартія основних прав та свобод.

Хартія основних прав і свобод, обнародована Президією Чеської Національної Ради 16 грудня 1992 року, містить 2 розділи, які закріплюють основні права та свободи людини (розділ I) та політичні права (розділ II). Права національних та етнічних меншин зафіксовані в третій главі, а економічні, соціальні та культурні у четвертій. Главою п'ятою визначено право на судовий та інший правовий захист.

Усі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах, основні права та свободи невід'ємні, невідчужувані, абсолютні та непорушні (стаття 1 Хартії основних прав і свобод). У даній статті знайшли своє відображення ідеали свободи та людської гідності. Причому вільність і рівність людей розглядаються з позиції природних прав, тобто таких, які притаманні кожній людині з її народження і існують незалежно від діяльності держави. За таких обставин стає зрозумілою вимога Хартії, за якою права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Дані положення закріплюють загальновизнаний цивілізованим людством і нормами міжнародного права принцип невід'ємності від

людини її прав і свобод. Наведене положення слід розглядати як принцип універсальної невідчужуваності прав і свобод, коли кожна людина не може бути позбавлена своїх прав ні будь-яким актом держави, в тому числі волею більшості суверенного народу, ні навіть своїм власним актом. Характеристика прав і свобод людини, як невідчужуваних, має у своїй основі визнання ключового значення цього інституту в побудові демократичного устрою держави і громадянського суспільства. Подібне тлумачення впливає з визнання і гарантування Хартією непорушності прав і свобод людини.

Положення даної статті Хартії основних прав і свобод повністю відповідають вимогам Статуту Організації Об'єднаних Націй, який поклав на держави юридичний обов'язок дотримуватися головних прав і свобод людини, а також відповідним принципом Гельсінського Заключного акта, за якими держави-учасниці будуть постійно поважати права людини й основні свободи і докладати зусиль, включаючи співробітництво з Організацією Об'єднаних Націй, з метою сприяння їх загальній і ефективній повазі.

Основні права та свободи гарантовані усім без будь-якої дискримінації незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, віросповідання і віровизнання, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового, родинного або іншого становища (п. 1 ст. 3). Положення цієї статті виражають один з аспектів принципу рівності: необхідність застосування однакових стандартів прав і обов'язків до всіх без винятку. Це означає, що всі особи мають і можуть користуватися на рівних підставах з іншими усім обсягом основних прав і свобод, які передбачені Хартією, без дискримінації з боку держави або інших осіб за будь-якими мотивами.

Кожна людина, згідно зі статті 3, має право самостійно приймати рішення про свою національну належність. Забороняється будь-яким чином впливати на прийняття цього рішення, а також вдаватися до будь-яких дій, що спонукають відмовитися від своєї національності.

Нікому не повинні чинитися перешкоди у здійсненні основних прав та свобод (п. 3 ст. 3).

Обов'язки встановлюються на основі закону і в його межах за умови цілкового додержання основних прав та свобод.

Статус людини і громадянина в Чеській Республіці визначає комплекс прав, свобод і обов'язків, виражений у сукупності соціальних, економічних, прав національних та етнічних меншин, культурних та екологічних прав, закріплених у нормах Хартії основних прав і свобод.

У Чеській Республіці кожен має невід'ємне право на життя, яке гідне захисту з моменту народження людини і якого ніхто не може бути позбавлений. Але в п. 4 статті 6 зазначається, що не є порушенням прав, якщо когось позбавляють життя шляхом вчинення дії, яка, відповідно до закону, не є карною. Право на життя є першим з невід'ємних прав людини. Виходячи з цього, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Без дотримання цього права всі інші права не мають цінності і корисності, тому воно має охоронятися законом. Згідно з міжнародними угодами, зокрема Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (ст. 6), це право не є абсолютним [10]. У певних випадках, визначених законом, допускається свідоме припинення людського життя. Саме про це йдеться у п. 4 статті 6 Хартії основних прав і свобод.

Хартією гарантується недоторканість особи та її приватного життя. Обмеження можуть накладатися лише у випадках, встановлених законом.

Гарантується особиста свобода. Ніхто не може бути засуджений або позбавлений волі інакше ніж підставі та згідно із законом.

У статті 9 зазначено: ніхто не може бути приневолений до примусової праці або служби. Норма цієї статті не поширюється на:

а) працю, передбачену законом для осіб, покараних позбавленням волі, або для осіб, які відбувають інше покарання, що замінює кару позбавленням волі;

б) військову службу або іншу службу, встановлену законом замість обов'язкової військової служби;

в) службу, що є обов'язковою згідно із законом, у випадках надзвичайного стану, стихійного лиха або іншої небез-

пеки, що загрожує життю, здоров'ю людей або значним матеріальним цінностям;

г) дії, передбачені законом для захисту життя, здоров'я або прав інших людей.

Статтею 10 передбачено право кожного на захист своєї людської гідності, особистої честі, репутації та збереження доброго імені; від безпідставного втручання в його особисте та сімейне життя; від збирання, оприлюднення та інших зловживань відомостями про свою особу.

Житло є недоторкане. Не дозволяється входити у нього без дозволу того, хто в ньому проживає (ст. 12). Це положення узгоджується з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, за яким ніхто не може безпідставно або незаконно посягати на недоторканість житла (стаття 17) [11]. Недоторканість житла є одним із проявів недоторканості особистого життя. Недоторканими також є особисті речі та все, що знаходиться в житловому приміщенні. Обшук дозволяється лише з метою проведення кримінального розшуку і за наявності письмового вмотивованого розпорядження судді. Це дає змогу говорити про посилену роль суду в суспільстві. Тільки за наявності письмового розпорядження судді можна порушити право на недоторканість житла. Разом з тим у особливо невідкладних випадках, визначених у ч. 3 статті 12, допускається інший порядок проникнення (входу) до житла та до будь-якого володіння. Будь-які інші посягання на недоторканість житла дозволяються законом лише у випадку, коли це необхідно в демократичному суспільстві для захисту життя чи здоров'я людей, для захисту прав і свобод інших осіб або для відвернення серйозної загрози суспільній безпеці та громадського порядку. Подібні заходи щодо використання житла у підприємницькій діяльності або іншій господарській діяльності дозволяються законом, якщо це необхідно в інтересах суспільства.

Ніхто не має права порушувати таємницю листування, а також таємницю інших письмових документів, що їх зберігають у себе або надсилають поштою чи іншим способом, крім випадків, обумовлених законом. Водночас гарантується таємниця телефонних переговорів, те-

◆
 леграфних повідомлень або інформації, переданої через інші технічні засоби. Хартією сприйнято положення статті 12 Загальної декларації прав людини, яка проголосила, що ніхто не може зазнавати безпідставно посягання на таємницю його кореспонденції. В ній конкретизовано основні форми кореспонденції: телеграфна, листування, телефонні розмови та інша кореспонденція. Під визначення інша кореспонденція може бути віднесена, наприклад, електронна пошта.

Хартією основних прав і свобод (ст. 15, 16) гарантується свобода думки, совісті та віросповідання. Кожна людина має право змінити свої релігійні переконання або не визнавати жодної релігії. Гарантується свобода наукових досліджень і свобода творчої діяльності. Кожній людині надано право вільно сповідувати релігію як одноособово, так і разом з іншими, приватно або публічно, шляхом богослужіння, навчання та здійснення релігійних ритуалів та обрядів. Відповідним законом визначаються умови щодо релігійного навчання в державних школах. Водночас реалізація цього права підлягає обмеженням, які встановлюються законом і необхідними в демократичному суспільстві для охорони суспільної безпеки, громадського порядку, здоров'я та моралі, а також основних прав та свобод інших осіб.

Право на свободу пересування і вільного місця проживання гарантується Хартією як громадянам Чеської Республіки, так і всім іншим особам, що на законних підставах перебувають на її території. Але ці свободи можуть обмежуватися законом, якщо цього вимагає безпека держави, додержання громадського порядку, захист здоров'я або захист прав та свобод інших осіб, а також на окремих територіях з метою охорони природи. Іноземець може бути висланий з країни лише у випадках, встановлених законом.

Політичним правам людини і громадянина в Хартії основних прав і свобод присвячено II розділ. Слід відмітити, що ця важлива категорія суб'єктивних прав і свобод визнається переважно лише за громадянами країни, тобто володіння політичними правами пов'язане з приналежністю до громадянства держави. Так, участь у вирішенні державних справ, сво-

бода заснування політичних партій і політичних рухів у Чеській Республіці належить виключно її громадянам.

Серед політичних прав і свобод громадян свобода слова займає особливе місце. Відтворюючи ідею примату цієї фундаментальної свободи, ідеолог французького Просвітництва Вольтер свого часу зазначив: «... немає у людей ніякої свободи без свободи висловлювати свої думки» [12].

Статтею 17 Хартії основних прав і свобод гарантовано свободу слова і право на інформацію. Кожна людина має право на вільне вираження своїх поглядів усно, письмово, засобами друку, образних форм або іншим способом. Це право включає свободу знаходити, одержувати і поширювати ідеї та будь-яку інформацію незалежно від державних кордонів. Державні органи та органи місцевого самоврядування повинні відповідним чином надавати інформацію про свою діяльність.

Гарантується право на подання петицій. В інтересах суспільства кожна людина має право самостійно або разом з іншими звертатися до державних органів та органів місцевого самоврядування з проханням, пропозиціями скаргами. Петиції не повинні містити закликів до порушення основних прав та свобод, гарантованих Хартією.

Більшістю сучасних конституцій закріплені такі форми політичної активності громадян, як свобода зборів, мітингів, демонстрацій та ін. Ці демократичні інститути є формами публічного вираження колективної або індивідуальної думки з будь-якого питання суспільного або державного життя. Цими політичними свободами громадяни користуються як в інтересах розвитку своєї особистості, самовиразу або самоствердження, так і для своєї активної участі в суспільно-політичному житті. Статтею 19 Хартії гарантоване право на мирні зібрання. **«Використання цього права у випадках проведення зібрань у публічних місцях відповідно до закону може підлягати обмеженням, що є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах захисту прав та свобод інших осіб, охорони громадського порядку, здоров'я, моралі, майна або в інтересах державної безпеки.**

Проте для проведення мітингів і зібрань дозвіл адміністративних органів не є обов'язковою умовою» (виділено нами, – В.Т.).

Лише громадянам Чеської Республіки надано право на заснування політичних партій і політичних рухів, а також на участь у їх діяльності (ст. 20). Слід при цьому зауважити, що політичні партії та політичні рухи, як і інші об'єднання (асоціації, спілки, товариства), відокремлені від держави. Громадянам надано право брати участь у вирішенні державних справ як безпосередньо, так і через вільно обраних своїх представників. Вони мають рівний доступ до виборних та інших державних посад. Виборче право є загальним і рівним і реалізується шляхом таємного голосування. Умови для його здійснення визначаються відповідними законами.

Регулювання всіх політичних прав та свобод згідно із законом, а також їх тлумачення та застосування мають сприяти здійсненню та захисту вільної змагальності політичних сил у демократичному суспільстві. При цьому надано право чинити опір кожному, хто посягає на демократичні принципи прав людини та основні свободи, що закладені Хартією, якщо діяльність конституційних органів або активне застосування правових норм є неможливим.

Права національних та етнічних меншин виділена третя глава Хартії основних прав і свобод.

У статті 24 закріплено положення про те, що належність до будь-якої національної або етнічної меншини є невід'ємним правом кожної людини.

Громадянам, що належать до національної чи етнічної меншини, гарантується всебічний розвиток, зокрема – право разом з іншими представниками меншини розвивати власну культуру, право поширювати і збирати інформацію рідною мовою та об'єднуватися в національні громади.

Представникам національних та етнічних меншин, за умов, встановлених законом, гарантується також:

- а) право на здобуття освіти рідною мовою;
- б) право користуватися рідною мовою в офіційному спілкуванні;

в) право брати участь у вирішенні питань, що стосуються національних та етнічних меншин (ст. 25).

Економічні, соціальні та культурні права зафіксовані в четвертій главі Хартії.

Кожному надається право на вільний вибір професії та отримання відповідної підготовки, а також право на підприємницьку та іншу господарську діяльність. Обмеження щодо вибору окремих видів професій або видів діяльності встановлюються законом. Усі мають право на оплату праці для забезпечення своїх життєвих потреб. Громадянам, які не з власної вини не можуть скористатися цим правом, держава надає матеріальну допомогу у відповідному розмірі. Для іноземців законом можуть бути визначені інші умови.

Для захисту своїх економічних та соціальних інтересів статтею 27 передбачається право кожного вільно об'єднуватися з іншими у професійні спілки, які є незалежними від держави.

Право на страйк гарантується за умови його здійснення відповідно до закону. Цим правом не можуть користуватися судді, особи, які служать у Збройних силах, та працівники Служби безпеки.

Трудящі мають право на справедливую заробітну плату і задовільні умови праці. Жінки, неповнолітні та інваліди мають право на особливий захист та на особливі умови праці. Неповнолітні та інваліди також наділені правом на особливий захист у трудових відносинах і на допомогу в підготовці до професійної діяльності.

Хартія закріплює право громадян на соціальний захист, що включає право на певне матеріальне забезпечення у старості і в разі непрацездатності, а також у випадку втрати годувальника. Кожен, хто потребує матеріальної допомоги, має право на неї в такому розмірі, що є необхідним для забезпечення нормальних умов життя.

Щодо права на охорону здоров'я, то громадяни на основі державного соціального страхування мають право на безоплатне медичне обслуговування і на медичну допомогу за умов, встановлених законом. Положення цієї норми відповідають статті 12 Міжнародного пакту про

економічні, соціальні і культурні права, в якій говориться, що кожна людина має право на медичну допомогу та медичний догляд у разі хвороби.

Діти, народжені у шлюбі або поза ним, мають рівні права. Піклування про дітей і їхнє виховання є правом батьків. Діти мають право на батьківське виховання і батьківське піклування. Батьківські права можуть обмежуватися, а неповнолітні діти можуть бути розлучені з батьками супроти бажання тільки за рішенням суду і згідно із законом. Батьки, що піклуються про дітей, мають право на допомогу держави (ст. 32).

Кожен має право на освіту (ст. 33). Шкільна освіта визначається, як обов'язкова. Держава надає громадянам право на безоплатне навчання в початкових і середніх школах, а також залежно від здібностей громадянина та можливостей суспільства – у вищих навчальних закладах. Законом встановлюється за яких умов громадяни під час навчання мають право на допомогу держави. Щодо недержавних шкіл, то вони відкриваються і навчання у них здійснюється тільки на основі відповідного закону. Навчання може бути платним.

Право на сприятливе для життя навколишнє середовище закріплене статтею 35 Хартії основних прав і свобод. Кожній особі надано право на отримання своєчасної і повної інформації про стан навколишнього середовища і природних ресурсів. Здійснюючи свої права, ніхто не повинен завдавати шкоди навколишньому середовищу, природним ресурсам, іншим природним багатствам та культурним пам'яткам або створювати для них небезпечну ситуацію.

Забезпечити будь-якій особі ефективний засіб правового захисту у випадку порушення її прав і свобод зобов'язує державу Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. В Хартії основних прав і свобод правом на судовий та інший правовий захист відведена п'ята глава.

У Чеській Республіці кожен може домагатися, встановленим порядком, своїх прав у незалежного і безстороннього суду, а в окремих випадках – у інших органів. Особа, яка вважає, що її права порушувалися рішенням державних органів, може

звернутися до суду, який повинен встановити законність такого рішення, якщо законом не визначено інше. Перегляд рішень щодо основних прав та свобод згідно з Хартією належить до обов'язкової юрисдикції суду. Кожен має право на відшкодування збитків, які є наслідком протизаконних рішень суду або інших державних органів, або помилковими діями офіційних осіб. У даній нормі закріплено право на матеріальний захист особи – принцип майнової відповідальності. В ній підкреслюється, що підставою виникнення такого є протизаконні рішення суду або інших державних органів, або помилкові дії офіційних осіб.

За статтею 37 кожна особа має право відмовитися давати свідчення, якщо це може слугувати обставиною кримінального переслідування її або її близьких. При розгляді справи в суді кожен має право на правовий захист. Це право реалізується від початку розгляду справи. Кожна особа, яка не володіє мовою, якою провадиться судовий розгляд, має право на допомогу перекладача.

Тільки закон встановлює, яке діяння вважається злочином і яке покарання або ж які інші способи позбавлення прав чи власності передбачаються за його вчинення.

Лише суд має право приймати рішення про міру вини і покарання за вчинення злочину.

Принцип презумпції невинності людини, відображений в ч. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, сформульований в ст. 40 Хартії, де зазначається, що кожен, проти кого порушено кримінальну справу, вважається невинним доти, доки його вину не буде підтверджено законним обвинувальним вироком. Презумпція невинності в кримінальному судочинстві має значення як правова гарантія встановлення істини у справі.

Кожному обвинуваченому надано право на достатній час та можливості, щоб підготуватися до свого захисту, і захищати себе особисто або через захисника. Якщо він не має захисника, але згідно із законом повинен його мати, то захисника йому призначає суд. Закон встановлює, у яких випадках обвинувачений має право на безоплатну допомогу захисника.

Обвинувачений має право не давати свідчень проти самого себе і цього права він не може бути позбавлений у жодному випадку. Ніхто не може бути засуджений або покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону. Це положення не виключає застосування заходів покарання згідно із законом. Діяння визначається злочином і карається за законом, який діє на момент вчинення злочину. Закон, прийнятий пізніше, може бути застосований лише за умови, що він передбачає більш легке покарання за вчинений злочин.

Останньою, заключною частиною Хартії основних прав і свобод, є шоста глава – Загальні положення.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека вважаються найважливішою соціальною цінністю. Поняття прав людини відображає той факт, що за кожною особою визнається певний комплекс природних, невід'ємних прав та властивостей, які зумовлюються самим фактом існування людини і мають розглядатися як гарантія її гідності. Важливою підвалиною можливості їх реалізації є формування громадянського суспільства і побудова правової держави, яка забезпечує використання прав і свобод людини в законодавчо встановлених, достатньо гнучких межах, що обумовлені як природою самого права, так і суспільними обставинами. Мова йде про особисті права, свободи і обов'язки людини і громадянина, що є соціальними за своєю суттю.

Права людини повинні базуватися на таких основних принципах, які є ціннісними орієнтирами в сучасному світі. Такі принципи формувалися історично, збагачувалися, вдосконалювалися. На сьогоднішній день вони становлять невід'ємну частину людської культури. Ці принципи повинні бути закріплені в основному Законі певної держави і містити досвід розвитку прав людини в демократичних державах, а також міжнародно-правові аспекти захисту пра людини, що знаходять своє втілення у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, в Європейській конвенції про захист прав людини і основних сво-

бод та ряді інших актів. Сучасний каталог прав людини, зафіксований в міжнародно-правових документах і конституціях правових держав, – результат довготривалого історичного становлення еталонів і стандартів, які стали нормою сучасного демократичного суспільства.

Не можна не погодитися з думкою М.І.Хавронюка, що права, свободи та обов'язки громадян мають визначатися виключно законами, а не відомчими інструкціями та правилами, і коли громадяни чітко знатимуть свої права, добре розумітимуть їх повний зміст, то й сміло відстоюватимуть їх і вчитимуть цьому своїх дітей. А тому у новій системі законодавства кожної демократичної країни основою мають стати Конституція і Кодекс законів про права і свободи людини і громадянина. За відсутності останнього, норми, які забезпечують реалізацію вказаних прав і свобод, залишаються великими і малими островами, розкиданими в різних галузях, підгалузях та інститутах законодавства, що не забезпечує широкого доступу до них і ознайомлення громадян із системою прав і свобод та механізмом їх захисту. А тому Кодекс законів про права та свободи людини і громадянина передусім має визначити:

- детальний зміст усіх прав і свобод людини і громадянина, які проголошуються Конституцією;
- державні органи, які несуть відповідальність за забезпечення конкретних прав і свобод;
- обов'язки державних органів, їх службових осіб, що кореспондуються з відповідними правами та свободами людини і громадянина;
- спеціальні права, що надаються працівникам державних органів, іншим службовим особам для найбільш ефективного виконання обов'язків щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;
- конкретні види і межі відповідальності службових осіб за невиконання обов'язків щодо забезпечення тих чи інших прав та свобод людини і громадянина, а також види і межі відповідальності інших осіб за посягання на зазначені права та свободи; систему засобів стимулювання вказаних осіб до належної поведінки;

– порядок захисту людиною і громадянином порушених прав і свобод, їх відновлення, відшкодування матеріальної та моральної шкоди;

– умови, за яких окремі права та свободи людини і громадянина можуть бути тимчасово обмежені;

– конкретні державні органи та їх службових осіб, які мають право тимчасово обмежити окремі права та свободи людини і громадянина;

– процедуру тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина;

– види і межі відповідальності службових осіб за порушення умов чи процедури тимчасового обмеження окремих прав людини і громадянина [13].

Інтеграція у Європейський Союз один із пріоритетних шляхів розвитку постсоціалістичних країн. Сьогодні партнерство між Євросоюзом і посттоталітарними країнами базується на визнанні спільних цінностей та інтересів, що є ключовим чинником зміцнення миру, стабільності та процвітання країн Європи. Але реалізація даної мети уповільнюється об'єктивними процесами політичної, правової та економічної трансформації нових держав; зокрема, створення ринкової економіки на основі верховенства закону та поваги до прав людини. Європейська інтеграція – це не тільки інтеграція держав, – а і їхніх громадян. А тому серед зобов'язань-принципів про партнерство і співробітництво мають узгоджуватися правові принципи дотримання демократії, поваги і сприяння правам людини.

Чехія і Словаччина гармонізують свою інституційну систему з Європейським Союзом, що сприяє також їх економічному зростанню. Із квоти близько 104 мільярдів доларів, які надійшли в рамках прямих закордонних інвестицій у 1989–1999 роках до всіх країн постсоціалістичної трансформації, близько 55 відсотків було розміщено у п'яти державах Центральної та Східної Європи, які найбільш просунулися як на шляху економічних перетворень, так і в переговорах стосовно членства в Євросоюзі. Це – Чехія, Польща, Угорщина, Словенія та Естонія. Зарубіжні інвестиції на душу населення у 1989–1999 роках у Чехії ста-

новили 1447 доларів, а в Словаччині – 391. У той час в Україні вони сягали лише 55 доларів [14]. Правове забезпечення і економічний стан Чехії та Словаччини дали можливість цим країнам увійти до складу Центральної Європейської Торгової Асоціації (СЕФТА). Україна веде переговори щодо такого членства. Прогноз на найближчі роки (2001–2005) щорічних темпів росту ВВП у Словаччині, Чехії та в Україні передбачаються відповідно на 5,3, 4,9 та 4,3 відсотка [15].

Поступове просування постсоціалістичних країн шляхом інтеграції до Європейського Союзу зумовлено в першу чергу розвитком їх політичної та правової системи. При цьому слід мати на увазі, що успішна інтеграція здійснюється систематичною цілеспрямованою реалізацією заходів, спрямованих на забезпечення демократії, верховенства права, захист прав і свобод людини і громадянина. У цьому плані акцент повинен робитися не на формальні аспекти, а на реальні процеси, що безпосередньо засвідчують реалізацію демократії та верховенства права. В контексті даної проблеми провідне місце займає конституція, реальність її норм, її стабільність і здатність до змін, структура місцевих органів влади, спроможність постсоціалістичних країн до неформального запровадження правових механізмів Європейського Союзу. Отже, повинно відбуватися чітке зближення чинного і майбутнього законодавства з законодавством співтовариства на основі поступового приведення внутрідержавного законодавства у відповідність до норм законодавства Європейського Союзу і міжнародного права.

Механізми адаптації законодавств, гармонізації права, нормотворчої діяльності, практичної реалізації щодо приведення різних правових систем у відповідність до єдиних норм і стандартів, потребують сьогодні вдосконалення. Складність та обсяг робіт у цьому плані вимагають комплексного підходу, бо апроксимація і гармонізація права це не просто юридично-технічний процес, а складний і багатогранний. Необхідно створити систему апроксимації права, яка б включала в себе розробку і експертизу нових нормативно-правових актів на предмет їх

узгодження з подальшим їх прийняттям, розробку глосарію юридичних термінів і понять національного, європейського і міжнародного права, механізму застосування цього права, підготовку кадрів для здійснення апроксимації права. Це безпосередньо стосується і України. Адже, як слушно зауважує Михайло Костицький, законодавча техніка – ціла наука, прикладна дисципліна для юристів. Її, на жаль, як окрему дисципліну у вузах не вивчають. П'ять чоловік на Україну готують магістрів з конституційного права. І це у той час, коли для правників непочатий край рутинної, важкої, чорної роботи [16]. Послідовна і цілеспрямована робота в цьому напрямі забезпечить ефективність наближення національного права з європейським і міжнародним і стане вагомим критерієм оцінки прав і свобод людини і громадянина в постсоціалістичних країнах.

За своєю структурою і змістом Конституції Словаччини і Чехії близькі до конституцій багатьох демократичних країн. Надзвичайно важливі і сучасні положення, що закріплені в основному Законі цих держав, стосуються прав і свобод людини і громадянина, визнача-

ють їх правовий статус. Людина, її права і свободи стали головними об'єктами у діяльності країн, що дало можливість розширити систему на основі міжнародно-правових актів, наповнити конституції демократичним змістом і наблизити держави до сприйняття загальнолюдських цінностей в галузі захисту прав.

Нові конституції мають юридичну цінність як правовий акт, бо увібрали в себе свій та світовий досвід державотворення, зафіксували основи співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права із забезпеченням їхніх національних інтересів. Кожна з конституцій віддзеркалює стан спільноти, її географічну, економічну, демократичну та демографічну характеристики, а також власну традицію державотворення та політичних культур.

Ці політико-правові документи довгострокової дії заклали підвалини для подальших демократичних перетворень у суспільстві та його консолідації, спрямовані в першу чергу на забезпечення прав і свобод людини, гідних умов її життя. Ця гуманна ідея пронизує увесь зміст аналізованих Конституцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Юридичний словник-довідник: За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: Феміна, 1996. – С. 295.
2. Конституція України: Офіційний текст. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. – Автор-упоряд. М.І.Хавронюк. – К.: Парламентське видавництво, 1999. – С. 18–19.
3. Див.: Гордон Л.П. Социально-экономические права человека: своеобразие и особенности // Общественные науки и современность. – М., 1997. – № 3. – С. 36.
4. Конституція Словацької Республіки/Конституції нових держав Європи та Азії/Упоряд. С.Головатий. – К.: Укр.Правн. Фундація. Вид-во «Право», 1996. – С.446. Надалі посилатимемося на це джерело, вказуючи при цьому лише статті конституції.
5. Права человека и судопроизводство. Собрание международных документов. – USIA Regional Program Office, Vienna. – С. 7, 99, 236.
6. Там само. – С. 101.
7. Там само. – С. 238.
8. German Stefan, Hudek L'udovit. Ustavny vyvoj//Ustava Slovenskej republiky. Strucny komentar. – Bratislava, 1992. – S. 10.
9. Конституція Чеської Республіки/Конституції нових держав Європи та Азії/ Упоряд. С.Головатий. – К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во «Право», 1996. – С. 486. Надалі посилатимемося на це джерело, вказуючи при цьому лише статті конституції.
10. Права человека и судопроизводство. Собрание международных документов. – USIA Regional Program Office, Vienna. – С. 98.
11. Там само. – С. 101.
12. Вольтер. Избранные произведения. – М., 1938. – С. 327.

◆ 13. Конституція України: Офіційний текст. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. – Автор-упорд. М.І.Хавронюк. – К.: Парламентське видавництво, 1999. – С. 6, 7, 19.

14. Колодко Брегош В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн. – К.: Основні цінності, 2002. (Сер. «Сучасна думка»). – С. 97–98.

15. Там само. – С. 141

16. Костицький Михайло. У правовій державі парламент – не місце для політичних баталій//Срібна Земля. – 2002. – 11 січня. – С. 6.

SUMMARY

The author both considers the constitutional provision of the major rights and liberties of a person in the post-socialist countries – namely in Czech and Slovak Republic and reviews their approximation with international law on the countries under research.